

229

I LOVE ATHENS

Η Αθήνα των λόφων, της ιστορίας και των ανθρώπων Του Μανόλη Κορρέ*

Η Αθήνα είναι η πόλη στην οποία γεννήθηκα – κι αυτό από μόνο του είναι ένας σπουδαίος λόγος. Όμως συμβαίνει και κάτι ακόμη, που πολλές φορές μου προκαλεί απορία: το ότι γεννηθήκαμε σε μια τόσο σημαντική πόλη. Εμείς απλώς βρεθήκαμε σε κάποιο σημείο της Γης, σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Θα μπορούσαμε να έχουμε γεννηθεί οπουδήποτε αλλού στον κόσμο, κι όμως γεννηθήκαμε στην Αθήνα. Πάντα αναρωτιέμαι: είναι σύμπτωση; Το έχουμε φτιάξει στη φαντασία μας; Πώς γίνεται, ανάμεσα σε τόσα διαφορετικά μέρη του κόσμου, να καταλήξαμε τελικά στην Αθήνα; Βέβαια, υπάρχουν ασφαλώς κι άλλες πόλεις με τεράστια ιστορία, με μνημεία, με σπουδαίους ανθρώπους. Αλλά ποιος είπε ότι κι αυτές οι πόλεις δεν είναι μοναδικές; Και, σε κάποιον βαθμό, κάθε μέρος πάνω στη Γη είναι μοναδικό.

Θα πρόσθετα και κάτι ακόμη. Την εποχή που συζητούσαν αν πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους θα έπρεπε να γίνει η Αθήνα ή κάποιο άλλο μέρος – ίσως κάπου πιο κεντρικά στη Στερεά Ελλάδα. Ο Λέο φον Κλέντσε είχε σχολιάσει τότε, πάνω σ' αυτές τις πιθανότητες, κάτι εξαιρετικό: ότι η Αθήνα είναι τόσο μοναδική, ώστε, ακόμη κι αν εξαφανιζόταν ολοκληρωτικά από προσώπου Γης, μόνο το όνομά της θα αρκούσε για να την ξαναχτίσει. Είναι μια σπουδαία φράση του Κλέντσε.

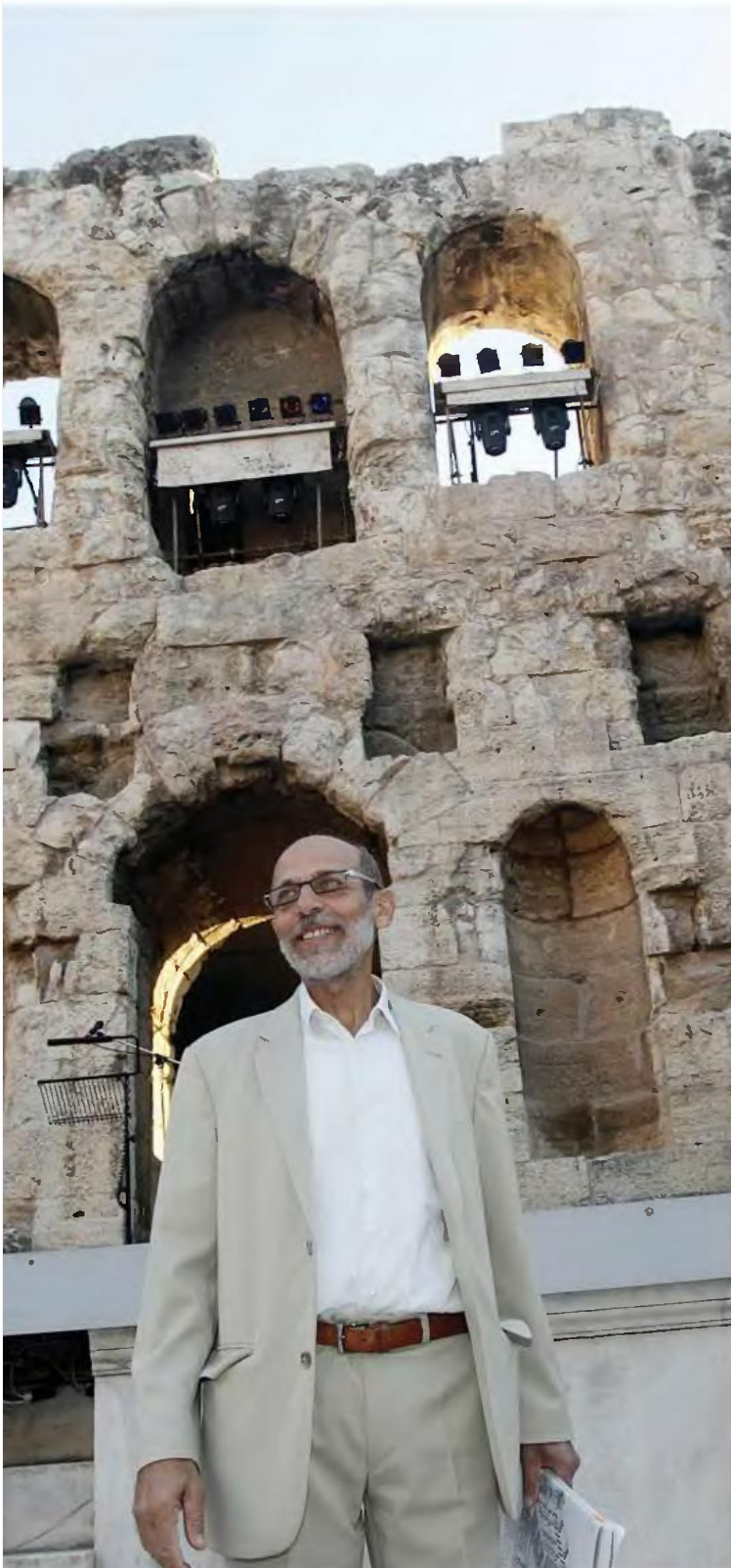
Κατά τα άλλα, η Αθήνα είναι σπουδαία και ως γεωφυσικό περιβάλλον. Γύρω της υπάρχει ένα σύνολο από αξιόλογα βουνά: βρίσκεται μέσα σε μια μεγάλη πεδιάδα – το «πεδίο» των αρχαίων – και συγχρόνως διαθέτει λόφους με εξαιρετική παρουσία.

Για παράδειγμα, όλοι γνωρίζουμε ότι η Ρώμη αποκαλείται Επτάλοφος. Όμως, αν ταξιδέψει κανείς εκεί περιμένοντας να συναντήσει λόφους όπως της Αθήνας, πιθανότατα θα απογοητευτεί. Οι επτά λόφοι της Ρώμης είναι στην πραγματικότητα γεωφυσικοί σχηματισμοί που προέκυψαν από τη διάβρωση ενός σχετικά ήπιου υψιπέδου, μόλις τριάντα ή σαράντα μέτρα πάνω από τη στάθμη του ποταμού Τίβερη. Με τη διάβρωση δημιουργήθηκαν μικρές κοιλάδες – της τάξεως των εκατό ή εκατόν πενήντα μέτρων σε πλάτος και είκοσι ή τριάντα μέτρων σε βάθος – κι έτσι τα τμήματα που απέμειναν από εκείνο το πλατό ονομάστηκαν λόφοι.

Στην Αθήνα, αντίθετα, έχουμε λόφους πραγματικά επιβλητικούς, βραχώδεις. Τα πετρώματα στις κορυφές τους – στον Λυκαβηττό, στην Ακρόπολη – έχουν ηλικία περίπου εκατόν τριάντα εκατομμυρίων ετών. Όλοι αυτοί οι λόφοι, όπως και τα πετρώματα των γύρω βουνών, κουβαλούν μια τεράστια γεωλογική ιστορία. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το λεκανοπέδιο της Αττικής υπάρχει εδώ και εκατόν τριάντα εκατομμύρια χρόνια: ίσως η ηλικία του να είναι της τάξεως των πέντε εκατομμυρίων ετών. Τα υλικά του όμως – οι γεωλογικοί του σχηματισμοί – είχαν ήδη αρχίσει να στρώνονται και να διαμορφώνουν γεωλογικά στρώματα πριν από εκατόν τριάντα εκατομμύρια χρόνια. Ακολούθησαν αμέτρητες μεταβολές και μεταμορφώσεις: η περιοχή αναδύθηκε από τη θάλασσα, ξαναβυθίστηκε, μετακινήθηκε. Είναι, με άλλα λόγια, ένα κομμάτι της ίδιας της ιστορίας της Γης αποτυπωμένο πάνω σ' αυτούς τους λόφους.

Έπειτα, η Αθήνα είναι ο τόπος της ελιάς και του ελαιόλαδου. Είναι ένας τόπος ξερικός, κι όμως, ήδη από την αρχαιότητα, τη θαύμαζαν για το μοναδικό της κλίμα. Θυμάμαι ότι, ακόμη και στις δύσκολες εποχές του νέφους, στις δεκαετίες του '70, του '80 και του '90 – όταν η πολιτεία προ-

© ΟΡΕΣΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

σπαθούσε να αντιμετωπίσει τη σοβαρή ατμοσφαιρική ρύπανση– η Αθήνα παρέμενε καλύτερη από πολλά άλλα μέρη που δεν είχαν νέφος. Γιατί οι κλιματικές της συνθήκες είναι κάτι πραγματικά ξεχωριστό.

Από την αρχαιότητα αυτό επαναλαμβάνεται συνεχώς: η Αθήνα είναι διάσημη για το κλίμα της και για τη βλάστησή της. Και βέβαια υπάρχει και η θάλασσα. Είναι σπάνια αυτή η φυσική ποικιλία – να έχεις τη θάλασσα παντού γύρω σου. Δεν είναι καθόλου συνηθισμένο χαρακτηριστικό. Η Αττική άλλωστε, που κάποτε αποτελούσε το κράτος της Αθήνας, φαίνεται πως πήρε το όνομά της από μια παλαιότερη λέξη, «Ακτική», που αναφερόταν ακριβώς σ' αυτό: στον τόπο με τις πολλές ακτές γύρω γύρω.

Έπειτα υπάρχει και η ιστορία της Αθήνας, η οποία πιθανώς οφείλει πολλά και στα ίδια τα φυσικά χαρακτηριστικά του τόπου. Πολλοί υποστηρίζουν ότι αυτό δεν είναι μια απλή σύμπτωση, αλλά ότι υπάρχει μια βαθύτερη αιτιακή σχέση – όχι μόνο για την Αθήνα, αλλά και για άλλα μέρη όπου γεννήθηκε πολιτισμός, αναδείχθηκαν σπουδαίοι άνθρωποι και αναπτύχθηκε δημιουργία σε πολλούς τομείς.

Τα φυσικά γνωρίσματα του τόπου, το ήπιο κλίμα, η θάλασσα, αλλά και μια εξαιρετικά κεντρική θέση, που επιτρέπει ταξίδια και επαφή με άλλους κόσμους, φαίνεται πως συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου χαρακτήρα. Κι αυτό είναι κάτι που απασχολούσε τους σκεπτόμενους ανθρώπους ήδη από την αρχαιότητα. Ο Ηρόδοτος είχε πει ότι η Ελλάδα γεννά τόσο δυνατούς ανθρώπους επειδή έχει σκληρά χώματα. Εννοούσε, δηλαδή, ότι ο αγώνας της επιβίωσης ήταν δύσκολος και πως αυτή η δυσκολία σκληραγωγούσε τους ανθρώπους. Εννοούσε επίσης την ικανότητα που είχαν τότε οι Έλληνες να υπερασπίζονται τον τόπο τους απέναντι σε πολύ ισχυρότερους επιβουλείς, όπως ήταν η περσική δύναμη.

Και βέβαια, το ένα φέρνει το άλλο. Κάποια στιγμή φτάνουμε σ' αυτό που θα λέγαμε «κρίσιμη μάζα»: η συσσώρευση χαρισμάτων, ευνοϊκών συνθηκών και δυνατοτήτων φτάνει σε ένα τέτοιο σημείο ώστε να συμβαίνει μια μετάλλαξη· η ιστορία γυρίζει σελίδα και εμφανίζεται ένας μεγάλος πολιτισμός. Έτσι αναδύονται όλοι εκείνοι οι στοχαστές, οι μαθηματικοί, οι δημιουργοί που υπήρξαν στην Αθήνα.

Βέβαια, δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ο τόπος από μόνος του – η γεωγραφική θέση ή τα φυσικά του γνωρίσματα– αρκεί για να γεννηθούν τέτοιοι άνθρωποι. Γιατί αν ίσχυε αυτό, πώς εξηγείται το ότι δεν επαναλήφθηκε το αθηναϊκό θαύμα και στους επόμενους αιώνες; Φαίνεται λοιπόν πως δεν υπάρχει μια απλή «συνταγή», ότι αρκεί δηλαδή να διαθέτει ένας τόπος φυσικά χαρίσματα και όλα θα ακολουθήσουν. Αυτά τα στοιχεία δεν είναι ικανή συνθήκη· μπορεί όμως να είναι αναγκαία. Είναι μια εξαιρετικά ευνοϊκή βάση, αλλά απαιτούνται κι άλλα: μια ιστορική συγκυρία, μια ολόκληρη ιστορική διαδρομή, ώστε όλα κάποτε να συμπίσουν.

Και πάλι, βέβαια, μπορεί να αναρωτηθεί κανείς: υπάρχει πράγματι κάποιος νόμος στην ιστορία; Αν υπήρχε, τότε θα μπορούσαμε ίσως να συγκεντρώσουμε τα φυσικά χαρίσματα και τα υπόλοιπα δεδομένα ενός τόπου και να προβλέψουμε ότι σε πενήντα ή εκατό χρόνια θα συμβεί ένα νέο «θαύμα». Μάλλον όμως δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό. Είναι εύκολο να κατασκευάζουμε θεωρίες για τους νόμους της ιστορίας· στην πραγματικότητα πρόκειται περισσότερο για προσεγγίσεις και υποθέσεις – έστω και πολύ ενδιαφέρουσες.

Αυτά σκέφτομαι πολλές φορές όταν συλλογίζομαι το θέμα μας: την πόλη, την ιστορία της και τα κατορθώματα των ανθρώπων της Αθήνας σε μεγάλες και καθοριστικές εποχές.

**Ο Μανώλης Κορρές είναι αρχιτέκτονας, πολιτικός μηχανικός και καθηγητής της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του ΕΜΠ. Είναι επικεφαλής της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης και τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 2017.*